

7. Криклій А. С. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / А. С. Криклій // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 13–16.
8. Мухіна О. В. Страховий ринок України: стан та проблеми розвитку / О. В. Мухіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 3. – С. 50–52.
9. Осадець С. С. Страхування / С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 1998. – 528с.
10. Свириденко А. А. Стан та перспективи розвитку страхового ринку в Україні / А. А. Свириденко // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 146–147.
11. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 82.
12. Уманців Ю. М. Конкурентна політика на ринку страхових послуг України / Ю. М. Уманців. – 2008. – № 4. – С. 104–117.

Надійшла до редколегії 05.06.2012 р.

УДК 351.82:338.431

В. О. ОЛІЙНИК

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Виокремлено проблемні аспекти та протиріччя існуючого механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки. Визначено основні напрями удосконалення механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації.

Ключові слова: *продовольча безпека; механізм державного регулювання; глобалізація.*

Problem aspects and contradictions of existent mechanism of the state adjusting of national food safety are selected. Basic directions of improvement of mechanism of the state adjusting of food safety of Ukraine are definite in the conditions of globalization.

Key words: *food safety; mechanism of the state adjusting; globalization.*

У Державній програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” зазначено, що Україна за своїм природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце серед країн світу. Однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропродовольчий комплекс України за рівнем розвитку значно відстає від передових країн світу [6]. Більше того, продовольчі кризи в Україні

2003 – 2006 рр. – зернова, м'ясна, цукрова (“гречана” криза – в 2011 р.) – свідчать про неефективність державної регуляторної політики. У цей період органам державної влади не вдалося зупинити зростання цін, а щорічно вартість продовольчих товарів в середньому по країні підвищувалася на 15 – 20 % [5].

Тому в сучасних умовах існує необхідність в удосконалення існуючого механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки.

Значна кількість науковців переймалася дослідженням питань визначення ролі держави в забезпеченні необхідного рівня національної продовольчої безпеки. Серед наукових розробок подібного спрямування можна виокремити праці таких учених, як О. Білорус, В. Власов, М. Латинін, Т. Лозинська, С. Майстро, П. Саблук та ін. [1; 2; 3; 7].

Однак залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення питання визначення напрямків удосконалення механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації.

Метою статті є визначення напрямків удосконалення механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в умовах глобалізації.

Світове співтовариство в сучасних умовах стоїть перед складною дилемою: з одного боку, подальша інтенсифікація аграрного виробництва (з усіма відомими екологічними наслідками) з метою істотного збільшення виробництва продуктів харчування й вирішення світової продовольчої проблеми; з іншого – загострення протиріч між економікою й екологією, нерациональне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища. Тобто, аграрний розвиток (а рівно і забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки) є діалектичний процес, де має місце протиріччя між досягненням максимальної продуктивності, з одного боку, і збереженням екологічної рівноваги – з іншої.

Тому посилення уваги до взаємодії між сільським господарством, збереженням природних ресурсів, охороною навколишнього середовища та сільським розвитком повинно стати важливою складовою державної стратегії забезпечення продовольчої безпеки України. Отже, ми виступаємо за багатофункціональний аграрний розвиток в Україні, згідно з яким аграрне виробництво має ставити перед собою завдання не лише виробляти якомога більше зерна, молока, м'яса, овочів та фруктів, а й розвивати соціальну сферу, культуру сільських територій, сприяти вирішенню екологічних проблем.

Тому підвищення ефективності державного регулювання національної продовольчої безпеки має відбуватися шляхом перерозподілу на користь місцевих органів влади повноважень і коштів, необхідних для реалізації проєктів комплексного екологобезпечного соціальноорієнтованого розвитку сільських територій в контексті підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Посилення уваги до вирішення продовольчої проблеми в Україні пов'язано не тільки з життєвою потребою, але і з тими глобальними кліматичними змінами, які відбуваються у світі, посиленням впливу екології на врожайність сільськогосподарських культур, дефіцитом водних ресурсів тощо. Останнє

століття як в світі, так і в Україні характеризується помітними кліматичними змінами. Такі зміни проявляються і в зростанні середньорічної температури на поверхні планети, в підвищенні рівня океанів, у зростанні кількості природних катастроф і катаклізмів у таких явищах, як зпустелювання, зсуви, урагани тощо.

Отже, Україна повинна адаптуватись до наслідків змін клімату найближчими роками. На національному рівні в Україні доцільно розробити Національну програму адаптації агропродовольчого комплексу до зміни клімату, яка має включати: зміну термінів посадки сільгоспкультур для адаптації до умов вирощування, що змінюються; селекцію нових видів рослин і сільськогосподарських культур, які більш стійкі до змін клімату; охорону і висаджування лісів для захисту водних артерій від обміління; відновлення іригаційних систем на півдні України та будівництво в інших регіонах країни.

Неодмінною передумовою виконання завдань державної стратегії забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізації є визначення етапів і цілей її реалізації, які мають адекватно відображати як сучасний рівень національної продовольчої безпеки, так і досягнення стратегічних цілей у певному часовому вимірі з урахуванням вимог і викликів глобалізації.

Державна Стратегія забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізації, на наш погляд, має пройти такі етапи реалізації: 1 етап (2013 – 2015 рр.) – стабілізації існуючого рівня продовольчої безпеки; 2 етап (2016 – 2020 рр.) – підвищення рівня продовольчої безпеки за рахунок внутрішніх резервів (забезпечення конкурентного розвитку сільського господарства, підвищення платоспроможності населення, підвищення якості продовольства тощо); 3 етап (2021 – 2025 рр.) – забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки та посилення конкурентних переваг сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на світовому ринку на основі оптимального поєднання лібералізму та протекціонізму, екологобезпекового та соціальноорієнтованого розвитку села.

Мету державного регулювання продовольчої безпеки країни можна сформулювати як створення сприятливих умов для економічно ефективного, рентабельного постачання споживачів якісними продовольчими продуктами (бажано вітчизняного виробництва) за цінами, які відповідають рівню платоспроможного попиту.

Тому основними завданнями держави щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України мають бути:

- 1) досягнення стійкого зростання сільськогосподарського виробництва на основі поліпшення використання ресурсного потенціалу і підвищення ефективності виробництва;
- 2) стабілізація ринкової кон'юнктури і цінових коливань на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування;
- 3) наближення рівня споживання населенням продуктів харчування до науково обґрунтованих норм;
- 4) забезпечення доступності продовольства відповідно до купівельної спроможності населення і забезпечення необхідної якості продуктів харчування;

5) забезпечення продовольчої безпеки шляхом збільшення експорту продовольчої продукції (за умов відповідного забезпечення потреб внутрішнього ринку) і зниження (заміщення) імпорту продовольства, яке виробляється (може вироблятися в достатній кількості) в Україні.

Одним з напрямків удосконалення механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки є широке використання індикативного регулювання, яке припускає відхід від жорсткого директивного управління і перехід на рекомендаційне, дорадче, консультуюче регулювання цієї сфери економіки на основі набору індикаторів, які мають знаходитися в певних межах. Якщо індикатор виходить за межі встановленого коридору, то це є сигналом для застосування коректуючих управлінських заходів з боку держави, які визначено на законодавчому рівні.

У цілому, механізм державного регулювання національної продовольчої безпеки на основі індикативного планування має включати сім блоків, відповідних основним її категоріям і поняттям (рисунок).

Рисунок. Структура системи національної продовольчої безпеки

Отже, центральне місце системи індикативного регулювання продовольчої безпеки ми розглядаємо індикатор – інтегральний показник, який кількісно визначає її рівень. Ці індикатори мають порогові значення, в межах яких продовольча безпека країни знаходиться на достатньому рівні.

Крім того, ми пропонуємо застосовувати ще один індикатор рівня продовольчої безпеки: *I_{цпх}* індекс цін на продукти харчування (основних видів: м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, яєць, хліба і хлібопродуктів, картоплі, овочів та баштанних, плодів і ягід, олії рослинної, цукру, риби тощо (*I_n*) за формулою:

$$I_{цпх} = \sqrt[n]{I_1 * I_2 * I_3 * I_4 * I_5 * \dots * I_n} , \quad (1)$$

де: *I₁*, *I₂*, *I₃*, *I₄*, *I₅*, *I_n* – індекси зростання цін на відповідний вид продуктів харчування у звітному періоді у порівнянні з базовим періодом; *n* – кількість видів продуктів харчування.

При цьому запропонований індекс цін на продукти харчування необхідно порівнювати з індексом зростання доходів населення (*I_{дн}*) за той же період. Перевищення значення *I_{цпх}* над *I_{дн}* свідчить про зниження рівня економічної доступності продуктів харчування, якщо ж навпаки, значення *I_{цпх}* менше за *I_{дн}*, це свідчить про підвищення рівня економічної доступності продуктів харчування для населення.

Таке співставлення двох індексів (двох індикаторів національної продовольчої безпеки) є джерелом інформації для органів державної влади щодо необхідності застосування тих чи інших інструментів механізму державного регулювання продовольчої безпеки України в контексті підвищення рівня економічної доступності продуктів харчування для населення.

Слід зазначити, що важливим індикатором рівня продовольчої безпеки є не тільки показник економічної, а й фізичної доступності продовольства для населення. Так, за даними Мінекономрозвитку України, станом на кінець 2011 р. на 1 тис. населення в Україні приходилося не більше 200 м² торгових площ, тоді як в ЄС – 650 м² [8].

При цьому, наприклад, на центральних вулицях багатьох крупних українських міст практично немає продуктових магазинів, адже існуючі в країні обмеження торгових націнок на більшість продовольчих товарів не дозволяють торговцям продовольства конкурувати за рівнем прибутковості з одяжними, ювелірними магазинами, банками тощо.

Тому, на наш погляд, у таких випадках державі доцільно надавати продуктовим ритейлорам економічні преференції (перш за все податкового характеру), що сприятиме підвищенню показника фізичної доступності продовольства для населення.

У цілому, слід зазначити, що для того щоб внутрішній продовольчий ринок періодично не страждав від дефіциту цукру, гречки, картоплі, яєць та інших продуктів харчування, щоб країна експортувала таку кількість зерна, котра не становитиме загрози її продовольчій безпеці, слід перевести ринок сільгосппродукції зі стихійного у контрольований і регульований державою стан на основі розробки довгострокових (5 – 10 років) середньострокових (2 – 5 років)

і щорічних балансів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції та основних видів продуктів харчування, що дозволить прогнозувати їх експорт-імпорт і забезпечити продовольчу безпеку країни з урахуванням купівельної спроможності населення, розробити плани розвитку всіх складових агропродовольчого сектору.

На наш погляд, для отримання більш точної інформації щодо пропозиції на внутрішньому ринку різних видів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування (та забезпечення на цій основі більш ефективних заходів державного регулювання продовольчої безпеки) доцільно запровадити норму необхідності обов'язкового декларування суб'єктами підприємницької діяльності наявності основних видів продовольчих товарів, що знаходиться в їх власності.

Одним із напрямків забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки України є державна підтримка формування та розвитку інфраструктури агропродовольчого ринку, основу якої становлять товарні біржі, сільські заготівельні пункти, оптові і роздрібні ринки, аукціони худоби, інформаційно-маркетингова мережа, державна система моніторингу.

На жаль, поки що в Україні не створено ефективної системи моніторингу рівня продовольчої безпеки за наявними індикаторами в режимі реального часу. Як правило, найоперативніші офіційні дані щодо виробництва та імпорту сільськогосподарської продукції і продовольства поступають із запізненням на 2-3 місяці, а для складання повного балансу ринку потрібні ще дані оптової і роздрібної реалізації кожного виду продовольства (ще приблизно стільки ж часу). Тобто, оголошення загрози продовольчої безпеки (за потреби) може "запізнитися" на 4 – 6 місяців.

На наше переконання, ефективні та результативні управлінські рішення на державному рівні можуть прийматися тільки на підставі достовірної та оперативної інформації, яку, в тому числі, може забезпечити система космічного моніторингу (який вже використовується в 32 країнах світу, а світовими лідерами цієї технології є Німеччина, США та Франція [4]).

Суттєвою проблемою щодо забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України є низька якість і, навіть, небезпечність продовольчих товарів як іноземного, так і вітчизняного виробництва, споживання яких має безпосередній негативний вплив на здоров'я населення.

Однією з причин незадовільного рівня безпеки продовольчої продукції в Україні полягає у відсутності єдиного координаційного центру, який би погоджував дії центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення якості і безпеки продуктів харчування.

Тому в Україні доцільно створити єдину службу щодо контролю за якістю та безпечністю продуктів харчування на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби (із залученням фахівців гігієни харчування, фітосанітарного напрямку, карантину та захисту рослин тощо), що дозволить сконцентрувати функції контролю за якістю та безпекою продовольчих ресурсів рослинного і

тваринного походження на всіх стадіях продовольчого ланцюга – від виробництва до споживання – в одному державному регуляторному органі. Створення єдиного державного органу з контролю за якістю харчової продукції сприятиме підвищенню рівня контролю за її безпечністю (тим більше, що це поширена світова практика).

В Україні доцільно на державному рівні стимулювати запровадження національними підприємствами системи управління безпечністю продуктів харчування НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points – “аналіз небезпечних факторів і критичних точок контролю”). Система НАССР – забезпечує контроль на всіх етапах харчового ланцюга (“від лану до столу”), у будь-якій точці процесу виробництва, зберігання та реалізації продукції, де можуть виникнути небезпечні фактори.

Забезпечення безпеки продуктів харчування повинно також гарантуватися відповідністю норм законодавств: споживчого, санітарно-епідеміологічного, про стандартизацію і сертифікацію, адміністративного, а також кримінального. Тому за виробництво та розповсюдження неякісних продуктів в Україні доцільно передбачити кримінальну відповідальність.

Крім того, об’єктивно назріла необхідність ухвалення Закону України “Про продовольчу безпеку України”, в якому необхідно чітко визначити поняття “продовольча безпека”, бо від цього залежить весь подальший алгоритм дій держави щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, а також зобов’язати контрольно-наглядові державні структури посилити вимоги до продовольчих товарів, що імпортуються в Україні з низькою якістю і біологічною повноцінністю, і, особливо, з наявністю наднормативного рівня генетично модифікованих організмів.

Необхідно кардинально змінити зміст системи державного управління національною продовольчою безпекою: перейти при її розробці від заходів забезпечення продовольчої безпеки, заснованих суто на протидії системі існуючих загроз (тобто фактично розрахованої на заходи реанімаційного характеру), до створення системи забезпечення продовольчої безпеки, заснованої на розробці заходів, які активно впливають на комплекс викликів і, які запобігають їх переростанню в систему неконтрольованих загроз.

Тому державне управління системою забезпечення продовольчої безпеки країни доцільно вести за чотирма взаємопов’язаними напрямками.

1. Усебічна експертиза всіх законів, нормативних актів, постанов, управлінських рішень в їх взаємозв’язку для з’ясування їх взаємної відповідності та спрямованості на підвищення рівня національної продовольчої безпеки.

2. Організація протидії існуючим видам загроз продовольчої безпеки, яку не можна зводити лише до реальних порушень існуючого законодавства, норм, правил, порогових значень показників, що характеризують небезпеку. Цей напрям обов’язково повинен включати роботу по усуненню умов і обставин, які стимулюють подальший розвиток цих небезпек, створених, як правило, колишніми помилками державного і господарського управління.

3. Організація роботи всіх структур державного управління по зміцненню соціально-економічного потенціалу, тобто нарощування життєзабезпечення суспільства. У цей напрям входить також робота по відстежуванню позитивних тенденцій у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави, виявленню джерел, чинників розвитку цих тенденцій, умов їх прояву, можливостей розповсюдження.

4. Забезпечення життєдіяльності агропродовольчого комплексу в цілому, тобто створення можливостей майбутнього його розвитку. Що включає, перш за все, безпеку здійснення проектів в агропродовольчій сфері, достовірну оцінку їх ефективності, визначення реальних можливостей концентрації ресурсів і резервів на реалізації кожного проекту, всесторонній ситуаційний аналіз проблем, що виникають і пов'язаний з ними прогноз змін рівня національної продовольчої безпеки у зв'язку з реалізацією проектів.

Таким чином, усі чотири напрями забезпечення продовольчої безпеки держави передбачають обов'язковий аналіз умов і обставин виникнення і фактів прояву нових загроз і порушення національних інтересів у цій сфері життєдіяльності суспільства, розробку прогнозу негативних для продовольчої безпеки наслідків.

Крім того, на наш погляд, в Україні необхідно відновити посаду аграрного Віце-прем'єр-міністра і Координаційну раду з аграрного комплексу, яку було скасовано в результаті адміністративної реформи.

Дуже важливо, що в умовах глобалізації Україна має потенційну нагоду сприяти міжнародним організаціям і програмам, таким як ООН, FAO, ВПП у вирішенні глобальної продовольчої проблеми. Тому Україна має переглянути модель економічного розвитку (враховуючи вичерпування потенціалу економічного зростання за рахунок експорту сировини, в тому числі сільськогосподарської) в напрямку зростання купівельної спроможності населення, як однієї з найважливіших рушійних сил економічного зростання та забезпечення необхідного рівня національної продовольчої безпеки.

Таким чином, механізм державного регулювання продовольчої безпеки України має сприяти такому: гармонізації чинного законодавства відповідно до вимог і положень СОТ та законодавства ЄС; інтеграції України в світовий продовольчий ринок та розширення участі в роботі міжнародних організацій, у тому числі сільськогосподарських; підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках шляхом сприяння залученню інвестицій в усі сектори агропродовольчої сфери та впровадженню на цій основі сучасних технологій і менеджменту, розвитку кооперації, горизонтальної та вертикальної інтеграції; збільшенню обсягів виробництва і постачання на зовнішній ринок агропродовольчої продукції з високим ступенем доданої вартості; залученню коштів міжнародних фінансових організацій для розвитку аграрного сектора (у контексті подолання світової продовольчої кризи) та еколого-безпечного розвитку сільських територій, що й буде предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : [монографія] / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
2. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : [монографія] / Т. М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.
3. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : [монографія] / С. В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 240 с.
4. Мінприроди представило в Кабінеті Міністрів систему космічного моніторингу. – Режим доступу : http://agro.ua.net/news/news_34959.html.
5. Муzyченко О. Аграріям предложили боротися со спекулянтами / О. Муzyченко // Коментарии. – 2009. – № 159. – С. 4. – (13 фев.).
6. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : <http://municipal.gov.ua/articles/show/article/54>.
7. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2008. – 632 с.
8. Титаренко Г. Продбодення / Г. Титаренко // Бизнес. – 2012. – № 15 (1002). – С. 63–65. – (9 апр.).

Надійшла до редколегії 05.06.2012 р.

УДК 351.83:331.21

Л. А. ШУЛЬГІНОВА

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Розглянуто основні тенденції диференціації заробітної плати в українській економіці в цілому і в галузевому розрізі. Досліджено основні причини низької оплати праці в Україні. Обґрунтовано теоретичні рекомендації вдосконалення державного регулювання заробітної плати.

Ключові слова: заробітна плата, ціна праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, продуктивність праці, державна політика у сфері оплати праці.

In the article the basic tendencies of differentiation of earnings are examined in the Ukrainian economy on the whole and in an of a particular branch cut. Investigational principal reasons of low payment of labour in Ukraine. Theoretical recommendations of improvement of State Regulation of earnings are grounded.